

تأثیر تغییرات نقش‌های جنسیتی بر سلامت روانی زنان در خانواده‌های معاصر

افسانه بساطی^۱

چکیده

از جمله مهم‌ترین جنبه‌های وجودی هر انسانی ویژگی‌های جنسیتی اوست که بیش از هر خصوصیت دیگر در رفتار، حالات روانی و همه مظاهر او تأثیر به سزائی دارد، درک و فهم هر فرد از تفاوت‌های جنسی و انتظارات متفاوت دین و جامعه از هر جنس موجب مجموعه‌ای از رفتارها و گرایش‌ها در فرد می‌شود که او را با جنسیتش هماهنگ می‌کند.

این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی به رشته نگارش در آمده است و نتایجی در بر داشت از جمله اینکه: در دیدگاه اسلام نقش‌های جنسیتی بر اساس کارکردهای مثبت خانوادگی و اجتماعی به دور از هر افراط‌گرایی تایید شده است. تغییر نقش‌های جنسیتی هر چند استقلال مالی و آزادی بیشتری برای زنان به همراه داشته است اما اثرات منفی بر سلامت روانی زنان در خانواده گذاشته است به عبارت دیگر چون نقش خانوادگی زن طبیعی است و همچنان جامعه این نقش را از زنان می‌پذیرد، طبیعی است که از لحاظ روانی و عاطفی تلفیق نقش‌ها در زنان سودمند نیست.

کلیدواژه‌ها: سلامت روانی، نقش جنسیتی، زنان، دگرگونی نقش‌ها

- طلبه سطح ۲ حوزه علمیه فاطمه الزهرا کربندغرب^۱

مقدمه

از جمله مهم‌ترین جنبه‌های وجودی هر انسانی ویژگی‌های جنسیتی اوست که بیش از هر خصوصیت دیگر در رفتار، حالات روانی و همه مظاهر او تاثیر به سزائی دارد، درک و فهم هر فرد از تفاوت‌های جنسی و انتظارات متفاوت دین و جامعه از هر جنس موجب مجموعه‌ای از رفتارها و گرایش‌ها در فرد می‌شود که او را با جنسیتش هماهنگ می‌کند؛ منظور از تفاوت‌های جنسیتی ویژگی‌هایی است که بیشتر مردان را از بیشتر زنان متمایز می‌سازد و دارای منشاء تکوینی است. البته عواملی از جمله محیط می‌تواند این ویژگی‌های را پررنگ‌تر یا کم رنگ‌تر کند.

سلامت روان مفهومی انتزاعی است که شیوه سازگاری آدمی با دنیا را نشان می‌دهد. انسان‌هایی که شاد، راضی و موثر در جامعه هستند و حالت یکنواختی خلقی رفتار و ملاحظه‌گرانه و شاد را حفظ می‌کنند. قاعدتاً جامعه‌ای که مردم آن از بیماری‌های روانی و جسمانی رنج می‌برند جامعه پویا و سالمی نخواهد بود، امروزه دگرگونی نقش‌های جنسیتی یکی از مسائلی است که در اجتماع مطرح است و زنان به علل گوناگون به پذیرش نقش‌های مردانه روی آورده‌اند و علاوه بر مسئولیت‌های خود در امور خانه و فرزندان، مسئولیت‌های اجتماعی را نیز می‌پذیرند. با وجود اینکه زنان ایرانی با تمام وجود سعی کردند که بین مسئولیت‌های اجتماعی و خانه جمع بیندند اما به نظر می‌رسد که بسترهای مورد نیاز برای حضور زنان در عرصه‌های مختلف فراهم نشده. بنابراین پذیرفتن نقش‌های مردانه توسط زنان گرچه به بالا رفتن درآمدهای خانواده و برخورداری از تسهیلات رفاهی بیشتر انجامید، اما نه تنها ممکن است سلامت و آرامش بیشتری را به ارمغان نیاورد، بلکه ممکن است به خسارت‌های جبران‌ناپذیر روحی و روانی منجر شود. لذا براساس

شرایط اجتماعی و تغییر نقش‌ها، توجه به سلامت زنان، بخصوص در حوزه روانی می‌تواند مهم قلمداد شود.

همانطور که مشخص است اختلاط نقش‌ها بر جنبه‌های مختلف زندگی زنان و مردان تأثیرگذار است، یکی از ابعاد زندگی بشر سلامت روان است، دگرگونی نقش‌ها باعث بروز خستگی فرد می‌شود و این به نوبه خود باعث تأثیرات منفی بسزایی در سایر زمینه‌های زندگی اعم از اجتماعی، فردی و خانوادگی می‌گردد، در این رابطه مقوله سلامت روانی زنان به عنوان نیمی از جمعیت که می‌توانند به عنوان نیروی فعال، نقش مستقیمی در توسعه یک کشور داشته باشند دارای اهمیت است. بنابراین باید تحقیقات در حوزه مسائل زنان بیشتر شود.

در این موضوع می‌توان به مقالاتی از جمله بررسی تفاوت‌های جنسیتی زنان و مردان در دو دیدگاه قرآن و فمینیسم اثر نویسندگان مریم شاهواروتی، جمیله علم الهدی، ملیحه آشتیانی، در این مقاله آمده است که: درباره تفاوت‌های جنسی میان زن و مرد، دو دیدگاه کاملاً متعارض وجود دارد. مقاله دیگر نقش‌های جنسیتی از دیدگاه اسلام با نگاهی به علوم اجتماعی نوشته حسین نجفی است که ایشان در این مقاله نظریات نقش‌های جنسیتی را بررسی و در قسمتی از مقاله به پیامدهای تغییر نقش‌های جنسیتی پرداخته‌اند. مقاله دیگر تفاوت‌های جنسیتی از دیدگاه اسلام و فمینیسم نوشته معصومه حسنی در این مقاله آمده است که در نظر گرفتن تفاوت یا عدم تفاوت جنسی در حقوق زنان، مهم‌ترین اختلاف مکتب اسلام با فمینیسم است. با توجه به اینکه بیشتر پژوهش‌ها و تحقیقات انجام گرفته در رابطه با انواع تفاوت‌های میان زن و مرد می‌باشد. این تحقیق در پی آن است که تاثیر تغییرات نقش‌های جنسیتی بر سلامت روانی زنان را بررسی نماید.

تعریف لغوی جنس و جنسیت

جنسیت از ریشه « ج/سی/ی » مصدر جعلی به معنای همجنسی، حالت و کیفیت جنس، مجموعه فرق‌های میان نر و ماده یا جنس زن و مرد، رجولیت یا انوثیت افراد، الاصل و النوع، نر و ماده، غریزه جنسی، شهوت جنسی، قومیت، ملیت، نژاد، تابعیت، جور، قسم، بخشی از اشیاء^۱.

تعریف اصطلاحی جنس و جنسیت

جنسیت موجب می‌شود که زن و مرد تحت دو صنف از یک نوع واحد قرار گیرند. بنابراین اختلاف و تمایز میان آن‌ها لازمه صنفشان است، به عبارت دیگر بر حسب آنچه جنسیت اقتضاء می‌کند تفاوت میان زن و مرد دائمی و همیشگی است و در پی آن حقوق طبیعی‌شان نیز متفاوت خواهد بود، حقوق طبیعی لازمه هدفدار طبیعت است و با توجه به این هدف استعدادهایی در وجود موجودات نهاده و استحقاق‌های به آنها داده است^۲.

نظریه فمینیستی، جنس را صرفاً بیولوژی یک فرد می‌داند، خواه این فرد کالبد مذکر داشته باشد یا مؤنث، یکی از وظایف عمده نظریه فمینیستی معاصر از زمان کیت میل تا به امروز تشخیص تمایز مفهومی میان جنس و جنسیت است تا انتظارات جامعه از نقش‌های جنسی را در صورت زیست‌شناختی نبودن بتوان اصلاح کرد. به نظر ان اکلی تفاوت‌های جنسی چه‌بسا «طبیعی» باشند اما تفاوت‌های جنسیتی را در فرهنگ باید جست، نه در طبیعت^۳.

^۱ - ر.ک: دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۵، ص ۷۸۷۶، جُر، خلیل، فرهنگ لاروس، ج ۱، ترجمه سید حمید طبیبیان، ص ۷۷۱، معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۱۲۴۶، الزیات، احمد، مصطفی، ابراهیم، المعجم الوسیط، ج ۱، ص ۱۴۰، افرام البستانی، فؤاد، فرهنگ جدید عربی- فارسی، ترجمه محمد بندرریگی، ص ۷۷، مجموعه نویسندگان، مجمع اللغات، ص ۳۵۰، میرزائی، نجفعلی، فرهنگ اصطلاحات امروزی، ص ۲۴۶، حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، ج ۴، ص ۲۱۷.

^۲ - مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۱۵۰.

^۳ - هام، مگی، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، ترجمه نوشین احمدی، فیروزه مهاجر، فرخ قره داغی، ص ۳۹۸.

جنس مرتبط است به تفاوت‌های فیزیکی بین زنان و مردان در حالیکه جنسیت بر تفاوت‌های فیزیکی که باعث تفاوت بین زنان و مردان می‌گردد اطلاق نمی‌شود بلکه به ویژگی‌های اجتماعی، رفتار و نقش زنانه و مردانه گفته می‌شود.^۱

جنسیت در اصطلاح با توجه به تعریفی که در کتاب «باز اندیشی در مفاهیم جنس و جنسیت» آمده است: جنس کلمه‌ای است که به تفاوت‌های زیستی بین مرد و زن گفته می‌شود مانند تفاوت در ساختار و کارکرد اندام تناسلی اما جنسیت موضوعی مربوط به فرهنگ است^۲

جنس یعنی تفاوت‌های زیست شناختی بین زن و مرد که آن دو را از هم مشخص می‌سازد، این تفکیک هم جنبه‌های کنشی و تولید مثل و هم اعضاء هورمون‌ها و ساختمان‌های متمایز کننده مؤنث و مذکر را در بر می‌گیرد.^۳

مکابی (۱۹۸۸) معتقد است که جنس و جنسیت به صورت مترادف بکار برده شوند، زیرا جنبه-های بیولوژیکی و اجتماعی با یکدیگر در تعاملند و تشخیص و تمیز بین این دو دشوار است.^۴

نقش جنسیتی

نقش در جامعه‌شناسی به وظایفی اشاره دارد که برای هر فرد بر حسب جایگاه اجتماعی‌اش تعیین شده است. بنابراین نقش جنسیتی عبارت است از: انتظارات غالب در یک جامعه درباره

^۲ - گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری.

^۳ - دلفی، کریستین، باز اندیشی در مفاهیم جنس و جنسیت، ترجمه مریم خراسانی، شهلا اعزازی، ص ۱۶۰.

^۴ - پور افکاری، نصرت الله، فرهنگ جامع روان‌شناسی - روان‌پزشکی.

^۵ - به نقل از گولومبوک، سوزان و فی وش، رشد جنسیت، ترجمه مهرناز شهرآرای.

جنسیتی بر زنان همین تعارض نقش‌ها و عدم برقراری تعادل بین کار و مسائل خانوادگی است، در واقع با اینکه زنان نقش‌های مردانه را پذیرفتند این مسئله باعث نشده که نقش‌های خانوادگی از روی دوش آنها برداشته شود، به عبارت دیگر مشارکت مردان در امور منزل حتی در بهترین حالت ممکن به حد مشارکت زن‌ها نمی‌رسد، به همین خاطر زنان ناچار هستند که هم‌زمان با کارهای بیرون از منزل مسئولیت مدیریت کارهای خانه را هم داشته باشند، این مشکل نشان‌دهنده دوام نقش‌های جنسیتی و نه حذف آنها می‌باشد، چرا که بخش عمده‌ای از نقش‌های خانگی مثل تربیت فرزند زنانه است و مردان نقش کم‌رنگ‌تری دارند، بنابراین در وضعیت موجود باید بپذیریم هر چند زنان با پذیرفتن نقش‌های مردانه به منافع رسیده‌اند اما آسایش و راحتی برای آنان به ارمغان نیاورده است، و فشار دوچندان کار احتمال ابتلا به بیماری‌های روانی و قلبی را در زنان افزایش داده است.^۱

- هویت و نقش‌های جنسیتی، محمدرضا زیبایی نژاد، ص ۱۸۵^۱

نتیجه گیری

وجود تفاوت‌های طبیعی، زیستی و روان‌شناختی جنسیتی میان زن و مرد در شکل‌گیری و تفکیک جنسیتی نقش‌ها دخیل است و به رغم دگرگونی نقش‌ها با توجه به تلاش گروه‌های فمینیستی در جهت تشابه هر چه بیشتر نقش‌های زن و مرد در دهه‌های اخیر همچنان تفکیک جنسیتی نقش‌ها استمرار دارد.

و در دیدگاه اسلام نقش‌های جنسیتی بر اساس کارکردهای مثبت خانوادگی و اجتماعی به دور از هر افراط‌گرایی تایید شده است. البته اسلام مخالف حضور زنان در اجتماع نیست و این حضور نباید آسیب‌زننده به زن و حیطة وظیفه او یعنی امور منزل و تربیت فرزند شود، بنابراین بین جنس و نقش ارتباط مستقیم برقرار است. در نتیجه تغییر نقش‌های جنسیتی هر چند استقلال مالی و آزادی بیشتری برای زنان به همراه داشته است اما اثرات منفی بر سلامت روانی زنان در خانواده گذاشته است به عبارت دیگر چون نقش خانوادگی زن طبیعی است و همچنان جامعه این نقش را از زنان می‌پذیرد، طبیعی است که از لحاظ روحی، روانی و عاطفی تلفیق نقش‌ها در زنان سودمند و به مراتب آسیب‌های روحی متوجه زنان می‌شود و سلامت روانی آنها را به خطر می‌اندازد.

منابع

- ۱- انیس ابراهیم، و دیگران، المعجم الوسیط، ج ۱، ترجمه محمد بندر ریگی، اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۹
- ۲- یان رابرتسون، درآمدی بر جامعه، ترجمه حسین بهروان، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴
- ۳- گرهارد لنسکی و جین لنسکی، سیر جوامع بشری، ترجمه ناصر موفقیان، تهران، نشر نی، ۱۳۸۰
- ۴- آلن و باربارا پیس، چرا مردان به حرف زنان گوش نمی‌دهند و چرا زنان زیاد حرف می‌زنند و بد پارک می‌کنند؟ ترجمه محسن جده دوست و آذر محمودی، تهران، فصل سبز، ۱۳۸۱
- ۵- بستانی فؤادافرام، فرهنگ جدید عربی- فارسی، ترجمه محمد بندر ریگی، سبحان، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۰
- ۶- راهنمای جامع آموزش سلامت در مدارس، نوید شریفی و همکاران، پارسای سلامت، تهران، ۱۳۹۵

۷- حسین بستان، نابرابری و ستم جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم، پژوهشگاه حوزه و

دانشگاه، قم، ۱۳۸۳

۸- پاملا ابوت و کلر والاس، جامعه شناسی زنان، ترجمه منیژه نجم عراقی، تهران، نشر نی،

۱۳۸۰

۹- فاطمه نظریور، مطالعه مقایسه‌ای میزان سلامت اجتماعی و سلامت روانی زنان شاغل و

غیرشاغل شهر قزوین، دانشگاه شهید مدنی تبریز، ۱۴۰۰

۱۰- پورافکاری، نصرالله، فرهنگ جامع روان‌شناسی، فرهنگ معاصر، چاپ سوم، تهران،

۱۳۸۰

۱۱- حسینی دشتی سید مصطفی، معارف و معاریف، ج ۴، آرایه، چاپ اول، بی‌جا، ۱۳۸۵

۱۲- دلفی، کریستین، بازاندیشی در مفاهیم جنس و جنسیت، ترجمه مریم خراسانی، شهلا

اعزازی، چاپ اول، روشنگران و مطالعات زنان، تهران، ۱۳۸۶

۱۳- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۵، سیروس، تهران، ۱۳۴۱

۱۴- زیبایی‌نژاد، سبحانی، محمدرضا، محمدتقی، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام،

دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ شانزدهم، قم، بهار ۱۳۹۱

۱۵- زیبایی‌نژاد، محمدرضا، هویت و نقش‌های جنسیتی (مجموعه مقالات)، به کوشش دفتر

مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۸

۱۶- گولومبوک، فی‌وش، سوزان، رایین، رشد جنسیت، ترجمه مهرناز شهرآرای، ققنوس،

چاپ چهارم، ۱۳۹۳

- ۱۷- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، نی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۳
- ۱۸- مطهری مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، صدرا، چاپ پنجاه و سوم، قم، ۱۳۸۹
- ۱۹- معین محمد، فرهنگ معین، ج ۱، زرین، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۲
- ۲۰- هام مگی، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، ترجمه نوشین احمدی، فیروزه مهاجر، فرخ قره داغی، توسعه، تهران، ۱۳۸۲